

HESİODOS'TAN GOETHE'YE PROMETHEUS MİTOLOGEMİ

Zühre İndirkaş*

İnsanın evreni açıklama çabalarıyla kurguladığı mitoslar tarihsel süreç içinde gelişmiş ve bunlarda kullanılan sembolik dil çeşitli dönemlerin felsefi ve dinsel yorumlarını günümüze taşımıştır. Bu anlamda Zeus'un başında olduğu Olymposlular'dan önceki titanlar soyundan gelen Prometheus, insan soyu ile çok yakın ilişkisi olan bir mitolojik kimlik olmuş; Antikiteden başlayarak yüzyıllar boyu sanatçıların imgelemine ateşleyen bir imgeye dönüşmüştür.

Hesiodos'la başlayarak antik yazarlar ona farklı farklı yorumlar getirmişler, farklı bakış açıları oluşturmuşlardır. Örneğin, Prometheus'tan ilkin söz eden Hesiodos, ona oldukça olumsuz bakmış; Prometheus'u insanlığın acılardan, dertlerden uzak, kaygısızca yaşadığı Altınçağ'ın¹ yıkılmasına neden olan ve insanlığın düzenini bozan bir titan olarak değerlendirmiştir. Şöyle ki; akıldan yana üstün olan Prometheus, Olymposlular ile titanlar savaşında başlangıçta üstün zekâsıyla tarafsız kalmayı başarmış, Zeus'a gösterdiği saygı sonucu Olymposlular katına kabul edilmişse de Zeus'a içten içe öfkeliydi.² Tanrılar ve insanların toplanarak kurban kestikleri Mekone'de tanrılarının payı saptanırken kurnaz Prometheus “koca bir öküzü ikiye bölüp”³ sofraya getirir. Bir yana üzerini işkembeyle örtüp sakladığı eti; bir yana da “ak yağlarla” örttüğü kemikleri koyar. Bundan sonra olanları Hesiodos şöyle anlatır:

“Bunun üzerine tanrılarının ve insanların babası

‘Ey İapetosoglu, soyluların soylusu, dedi ona,

Hiç de haklı bir paylaşırma değil bu dostum.’

Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus,

Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip

---

* Doç. Dr. Z. İndirkaş, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Genel Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Hesiodos, “İşler ve Günler”de (Erga Kai Hemerai, 105-200) birbirini izleyen beş insan soyunu anlatır. Olympos'ta oturan ölümsüzlerin yarattığı ilk soy Kronos zamanında Altınçağ'ı yaşamıştır. Bu çağ, insanların kaygısız, acısız, huzur içinde yaşadıkları, toprağın sayısız nimetlerle dolu olup, pek bereketli olduğu bir çağdır.

² A. Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, “Prometheus”, İstanbul, 1989, s.278-280.

³ Hesiodos, **Tanrılarının Doğuşu** (Theogonia), 537.

Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:

Ulular ulusu Zeus, ölmez tanrıların en şanslısı,

Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al.”⁴

Zeus “öküzün ak yağlarını” kaldırıp kemikleri görünce yüreğini bir öfke sarmıştır. Tanrılar tanrısı aslında Prometheus’un kurnazlığını anlamış, ama oldubittiyi önleyememiştir. “Bilmişlerin en bilmiş” dediği İapetosoglu’nun⁵ bu yaptığını cezasız bırakmaz. Ölümlülerin elinden ateşi alır.⁶ Ama yaman Prometheus bir kez daha aldatır tanrılar tanrısı Zeus’u. Olympos’a çıkar ve bir kamışın içine bir kıvılcım saklayarak yeryüzüne getirir.⁷ Zeus iyiden iyiye öfkelenmiştir. Hem Prometheus’u hem de insanları cezalandıracaktır.

Zeus insanların başına dert olsun diye yüzü ölümsüz tanrıçalara benzeyen, saçları bahar çiçekleriyle donatılmış, ancak yüreğine sadakatsizliğin ve hainliğin yerleştirildiği Pandora’yı (tanrıların armağanı) Prometheus’un kardeşi Epimetheus’a gönderir.⁸ Her ne kadar Prometheus onu önceden, Zeus’tan hiçbir armağan almaması için uyarılmışsa da, düşüncesiz Epimetheus Pandora’nın güzelliği karşısında dayanamamış ve onunla evlenmiştir. Ancak, Pandora yanında bir kutu getirmiştir. Kutunun kapağını açtıklarında, içinden acılar, dertler, insanlara ölüm getiren hastalıklar çıkmıştır. Tam umut dışarı çıkmak üzereyken ürken Pandora, kutunun kapağını kapatmıştır. Umut dert kutusunda kapalı kalırken insan bütün bu acılarla cezalandırılmıştır.

Prometheus’un cezasına gelince, Zeus onu kollarından ve bacaklarından boyunu iki kat aşan bir sütuna zincirle bağlatır.⁹ Her gün bir kartal gelip Prometheus’un karaciğerini yiyecek, ciğer gece tekrar oluşacak, kartal ertesi gün gelip tekrar yiyecek ve bu sonsuza dek sürecektir. Hesiodos, Herakles’in onu gelip kurtardığını, Zeus’un da bu olayın, oğlu Herakles’in şanını artıracığını düşünerek, Prometheus’un serbest bırakılmasını hoş gördüğünü yazar.¹⁰

Oysa iki yüzyıl sonra Aiskhylos’ta (İ.Ö. 525–456) çok farklı bir Prometheus imgesiyle karşılaşırız. Bir bakıma Prometheus’un cezası Aiskhylos’ta da Hesiodos’taki gibi trajik bir

⁴ A.g.e., 542 – 550.

⁵ Menoitios, Atlas, Epimetheus ve **Prometheus**, titan İapetos’un çocuklarıdır. Zeus titanlarla olan savaşında kendisine karşı savaşan İapetosogulları’ndan Menoitios’u Erebos’un (yeraltı karanlığı) derinliklerine göndermiş, Atlas’ı ise dünyanın batı ucunda, Hesperidler’in ülkesinde sonsuza dek gökkubbeyi taşımak zorunda bırakmıştır. (Hesiodos, a.g.e., 515 – 520)

⁶ Hesiodos, a.g.e., 560 – 565.

⁷ A.g.e., 565 – 570.

⁸ A.g.e., 570 – 615; Hesiodos, **İşler ve Günler** (Erga Kai Hemerai), 42-89.

⁹ Hesiodos, **Tanrıların Doğuşu**, 523.

¹⁰ A.g.e., 524 – 530.

cezadır. Ama o artık insanda aklın ve bilinçlenmenin önünü açmış, özgürlüğün simgesi olmuştur. Büyük ölçüde Aiskhylos'un kendisinin biçimlendirmiş olduğu “Zincire Vurulmuş Prometheus”ta (*Prometheus desmotes*),¹¹ Prometheus kendisini tanrılar topluluğundan kovulmuş, binlerce yıl sürecek bir acıya katlanmak zorunda olan birisi olarak tanıtır.¹²

“.....

Toprak, varlıkların anası,

Ve sen, Güneş, her şeyi gören koca topraklar!

Sesleniyorum size, gelin görün

Bir tanrıya neler çektiriyor tanrılar!

Görün başıma gelenleri,

Yıllar yılı çekeceklerimi.

Bu çileyi lâyık gördü bana

Tanruların başına geçen.”¹³

Prometheus bu sözlerinden belki biraz ezik ve haksızlığa uğramışlığın sıkıntısını yaşıyor gibi görünse de¹⁴ o aslında insanlık adına ulaşmak istediği bir amacı olan, özgür bir kişilik sergiler. Ateşi insanlara getirirken kararlı ve tam bir bilinç tutarlılığı içinde bir eylemde bulunmuş, yaptığını isteyerek bilinçli yapmıştır.¹⁵ Kaldı ki;

“Hepsini biliyordum başıma geleceklerin

Payıma düşeni gönül ferahlığıyla taşımalıyım.”¹⁶

sözleri seçimini insandan yana yaptığını, Olymposlu tanrı Zeus'a karşı çıkışının sonuçlarını da göze aldığını açıkça ortaya koyar.

---

¹¹ Aiskhylos, Prometheus konusunu üç tragedya işlemiştir. “Zincire Vurulmuş Prometheus” bu üçlüğün birinci ve tek günümüze ulaşan piyesidir. Öteki iki piyesin ise yalnızca adları bilinmektedir. Bunlardan birinin “Kurtulmuş Prometheus” ötekininse “Ateş Taşıyan Prometheus” olduğu bir oyun listesinde yer almaktadır.

¹² G.Thomson, **Aiskhylos ve Atina**, (Çev. M.H.Doğan), İstanbul, 1990, s. 373.

¹³ Aiskhylos, **Zincire Vurulmuş Prometheus**, (Çev. A.Erhat, S.Eyuboğlu), Ankara, 1967, 90-95, s.37.

¹⁴ A.Timuçin, **Özgür Prometheus**, İstanbul, 2002, s.18.

¹⁵ **A.g.e.**, s. 18.

¹⁶ Aiskhylos, **a.g.e.**, 105, s. 38.

Her ne kadar Okeanos kızları ona günah işlediğini haykırsalar da insanlığı yok olmaktan kurtaran bir günahdır bu.

“Ve ben ağızsız dilsiz çocuksu varlıklara

Nasıl verdim akli düşünceyi”.¹⁷

derken, o bütün bunları hükmedilmesi mutlak görünen insanın, aklıyla ulaşabileceği bütün nimetlerden yoksun bırakılmışlığına nasıl karşı durduğunu anlatır. Onun insanlara getirdiği ateş; bilgeliktir, dirençtir, yetkinleşmedir. Prometheus insanın, insan olma yolunda kendisine güvenini simgeler. O aslında mutsuzluğunda ya da acılarında amacına ulaşmışlığın dinginliğini yakalamış, kartal karaciğerini parçalarken özgürlüğü kendi gücüyle, kendi çabasıyla yaratmış¹⁸ ve onun kurtardığı insan “kendisini kurtaran” insan olmuştur.

Acımasız tanrı Zeus’un kininin kurbanı olan Prometheus’un, Zeus’un aşk tuzağına düştüğü için Hera’nın hışmına uğrayan kral İnakhos’un kızı İo¹⁹ ile karşılaşması, onun önceden gören bilici yönünün ortaya çıkışına tanık olduğumuz, geleceğe dönük gizli anlatımlarla yüklüdür.

“.....

Görürsünüz, bir gün gelecek, Zeus

Ne kadar sert de olsa yumuşayacak,

Çünkü girmeye hazırlandığı yatak

*Gücünden, tahtından edip yıkacak onu.”*²⁰

Bu sözlerinde Prometheus Zeus’a ilişkin bir gizi dile getirir, ama bu gizin can alıcı yönünü açıklamaz. Zeus tahtını tehlikeye atamayacağı için, o meçhul kadından bir çocuk beklemeyi göze alamaz. Kim olduğunu öğrenmek zorundadır. Başka bir deyişle Zeus’un iktidarını kurtaracak tek kişi Prometheus’tur. Zeus’un geleceği tutukladığı düşmanının elindedir. Tutsağının elinde tutsaktır.²¹ Bu nedenle, Prometheus,

“Zeus hiç, ama hiç umurumda değil benim.

Elindeyken, ne isterse yapsın, assın kessin,

---

¹⁷ A.g.e., 440, s. 50.

¹⁸ A.Timuçin, a.g.e., s. 15.

¹⁹ A. Bonnard, **İnsan ve Tragedya**, s. 95 vd.

²⁰ Aiskhylos, a.g.e., 910, s. 68.

²¹ A. Erhat, a.g.e., s.257.

Uzun sürmeyecek çünkü göklerdeki saltanatı!”²²

sözleriyle duygularını dile getirirken Zeus’a pervasızca başkaldırmakta, ona meydan okumaktadır.

Aiskhylos’ta aklın ve özgürlüğün simgesi olan ve bu uğurda Zeus’la tehlikeli bir mücadeleye giren Prometheus, Platon’un “*Protogoras*”ında, insanın yeniden yaratılışına katılıyor, onu biçimlendiriyor.

Yeryüzünde yalnızca kendileri varolduğu devirlerde tanrılar, ölümlüleri yaratmaya karar verdiklerinde, onları özü toprak ve ateşten olan bir cevherden oluştururlar. Ardından Prometheus ve Epimetheus’a ölümlüler için verdikleri yetenekleri tüm canlılar arasında bölüştürme görevini verirler. Epimetheus bu dağılımı kendisi yapmak istemiş, bunun için Prometheus’a yalvarmış ve onu ikna etmiştir. Ama Epimetheus her zamanki gibi yine hata yapmış ve doğanın verdiği nimetleri pay ederken hayvanlara pek cömert davranmış; güçlülük, çeviklik gibi tüm nitelikleri hayvanlara verip tüketmiş. İnsanlara gelince elinde hiçbir şey kalmadığını görmüş. Prometheus insanları çıplak, korunaksız kalmaktan koruyabilmek için Hephaistos’un atölyesine giderek ateşi çalmış ve Athena’dan yaratıcılık yeteneğini almıştır. O günden bu yana insanlar tanrıların hissesine düşenden pay alır olmuşlar. Gerçek kabahatli Epimetheus olsa da Prometheus bu davranışın cezasını çekmiş. Yaratıcı güce sahip olan insanın ise tüm teknik ve sanatların kaynağını öğrenmiş olmasının insanlığı acımasız çatışmalardan, savaşlardan korumaya yetmeyeceğini gören Zeus bu durumdan endişelenmiş ve insana en yüce değerler olan adalet, saygı gibi erdemler verilmiştir. Aiskhylos’a göre daha farklı olsa da Platon’da da Prometheus’un insanın yaratılışındaki rolü belirgindir.²³

Prometheus’un insanın ve öteki canlıların biçimlendiricisi olduğunu anlatan mitosun kökleri daha çok Roma kültüründe görülür. Prometheus’un insanları su ya da gözyaşı ile toprağı karıştırarak biçimlendirdiği, bu cansız bedenlere yaşam soluğu üflediğine²⁴ ilişkin anlatımlara Greko-Romen dönemlerde rastlanır. Ovidius (İ.Ö. 43 – İ.S. 17) “*Dönüşümler*”inde (Metamorphoses) Prometheus’un insanları yağmur suyu ile toprağı karıştırarak biçimlendirdiğini ve onları yüce tanrılara benzer kıldığını; bu nedenle öteki tüm

²² Aiskhylos, **a.g.e.**, 940, s. 69.

²³ Platon, **Protogoras and Meno**, 320B – 322E; ayrıca bkz. C.Kerényi, **The Gods of the Greeks**, New Jersey, 1997, s. 20-32.

²⁴ Mitos’un başka bir çeşitlemesine göre Athena Prometheus’un yaptığı insana hayran kalır ve ona, insana can vermek için cennetten ateşi almasını salık verir.

canlıların yüzleri yere doğru baktığı halde insanın dimdik göklere, yıldızlara doğru baktığını söyler.²⁵ O, insan türünü seçkin bir tür kılacak nitelikleri sağlamaya çalışmaktadır.

Horatius (İ.Ö. 65-8) Prometheus'un insanın yaratıcısı olarak anıldığı mitosu çok sevmiş, ona yeni üstün meziyetler ekleyerek kendi Prometheus imgesini yaratmıştır. Catullus (yak. İ.Ö. 82-54) ve Propertius'a (yak. İ.Ö. 50-16) gelince, onlar da Prometheus'u insanın yaratıcısı olarak görmüşler ama insanın doğasındaki ikilemi (iyilik ve kötülük), Prometheus'un işini kusursuz yapmamış olması biçiminde yorumlamışlardır.²⁶

Hıristiyanlığın ilk yıllarında Greko-Romen dünya Prometheus'a daha çok "Genesis Secundum Gentiles"²⁷ anlamını yüklemiş ve Prometheus'un insanın yaratıcısı kimliğini sürdürmüştür. Bununla birlikte Cicero (İ.Ö. 106-63), Plutarkhos (İ.S. 45-125) gibi Romalı düşünürler Prometheus'un antikiteye bağlı yorumlarından yola çıkarak onu kahramanca direniş gücünün²⁸ ve aklın simgesi²⁹ olarak yorumlamışlardır.

Bir yandan Hıristiyanlığın yükselmeye başladığı, öte yandan antik felsefenin kendisini yenilemeye çalıştığı dönemde, Yeni Platonculuğun egemen olduğu dünya görüşü doğrultusunda Prometheus yeni yorumlarla yeni kimliklere taşınır. Sistemin kurucusu olan Plotinus'a göre "insan ruhu" tek ve yüce evren ruhundan pay aldığı için yücelir ve Prometheus mitosu özünde bu görüşle örtüşür.

Plotinus'a göre, Pandora'yı yaratan Prometheus'un kendisidir, "ruh"unu (anima) doğa nimetleri ile donatanlar ise tanrılardır. Prometheus'u tutsak eden zincirler yalnızca görünürdedir, onu tutsak eden aslında kendisinin yaratıcı gücüdür. Zincirler bu "gücün" simgesidir. Herakles tarafından kurtarılmasıysa gerçekte kendisinde var olan "gücün" ortaya çıkışıdır.³⁰ Aslında pagan mitoslara yeni anlamlar yüklemek stoacılar kadar inen bir yöntemdir.³¹ Onların felsefeyle örtüşme çabaları, pagan tanrılara ilişkin öykülerinin ahlaksallaştırılması Hıristiyan dünyasında yaygınlaşarak uygulanmış; pagan mitoslar varlıklarını Ortaçağ boyunca sürdürmüşlerdir. Ortaçağ'da Hıristiyan anlayışı, pagan dünyanın tanrılarına karşı çıksa da onları yok etmek yerine onlara insanlığın gelişmesinde etkili olan soylu kimlikler yüklemiştir. Fulgentius Planciades'in "*Mitologiae*"sı bu anlamda hazırlanan

²⁵ Ovidius, *Metamorphoses* I 78-90; **Dönüşümler**, (Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul, 1994, I 78-90.

²⁶ O. Raggio, "The Myth of Prometheus", *Journal of Warburg and Courtauld Institutes*, C. XXI, S. I-II, London, 1958, s.46.

²⁷ Musa dininden olmayanlarda, ikinci yaradılış.

²⁸ Cicero, *Tusculum Tartışmaları* II, 10.

²⁹ Plutarkhos, *De Fortuna*, 98.

³⁰ Porphyrios, *Anneadlar* (Dokuzluklar), IV, 34.

başyapıtlardan biri olmuştur. Fulgentius'a göre Prometheus'un cennette ateşi araması, “*Yüce Güç*”ün isteği ve “*Yüce Zeka*”nın yardımıyla insanın yaratılması alegorisidir. Cennetin ateşi, insan ruhuna tanrının rahmetini vermektedir. Prometheus'un çektiği acılar ise insanın dünyasal acıları anlamındadır.³²

Bütün bu yorumlar Prometheus'un Hıristiyan düşüncesi bağlamında da insanın yaratılış olgusuna katıldığını gösteriyor. Nitekim Prometheus, pagan tanrılar arasında Hıristiyan dünya görüşüyle en çok yakınlaşmış olanıdır. İnsanlığın kurtarıcısı olarak çarımha gerilen İsa (Tanrı) ile insanlığın aydınlanması adına çekeceği cezaya razı olarak onlara ateşi bahşeden Prometheus, insanlık adına kendilerini feda eden kurtarıcılar olarak algılanır. Prometheus mitologeminin³³ değişmez ögesi olan ateş ile Vaftizci Yahya'nın “benden sonra gelen sizi Kutsal Ruh ve ateşle vaftiz edecek”³⁴ ifadesi, onları ateşin kutsallığında buluşturur. Bu bağlamda Prometheus “insanın yaratıcısı kimliği” ile Hıristiyan Tanrı anlayışıyla örtüştürülmüştür. Prometheus'un alegorik ve tarihsel yorumlarında antikitenin etkileri daha XIII. yy. başlarında görülmeye başlar. Ortaçağ'ın sonuna doğru Rönesans'ın alt yapısını hazırlayan hümanistlerden Boccaccio'nun (1313 – 1375) “*Genealogiae*” adlı yapıtında iki farklı Prometheus yorumu görülebilir; birincisi, Prometheus'un Tanrı ile özdeşleştirildiği alegorik yorum; ikincisi ise Kafkaslar'da mutlak bir yalnızlık içinde yıldızların hareketlerini çözen ve bu bilgileri halkına öğreten Asur Kralı olarak söz edilen tarihsel yorum.³⁵

Ancak bu tarihsel açıklamanın da sembolik ve moral anlamları vardır. Prometheus'un insanlığı uygarlığa taşımayı amaçlayan ve insana bilgi ve erdemi öğretmek isteyen bilge kimliği, Asur Kralı ile bütünleşir. (Asur Kralının kimliğine taşınır). Kral Prometheus bunu gerçekleştirmek için “*Yüce Zeka*”nın ateşine gereksinim duyar. Buna da ancak mutlak yalnızlık ve meditasyon yoluyla ulaşabilir. Bunun bedeliyse “aklın” çektiği kaygı ve işkencedir. O “aydınlık” ve “gerçeklik”ten oluşan cennetten, Tanrının hikmetinin var ettiği yüce ışıktan bir demet çalar ve insana verir.³⁶ Boccaccio'nun Prometheus yorumunda Ortaçağ kaynaklarının etkisi sürmekle birlikte Rönesans hümanizmasının belirtileri de görülür.

Öte yandan antik mitosların Hıristiyanlaştırılmış yorumlarını sembol diline dönüştüren amblem kitaplarında, Prometheus'a olumsuz anlamlar da yüklendiğini görürüz. Ortaçağ'ın

³¹ J.Seznec, **The Survival of Pagan Gods**, Princeton, 1995, s.84 vd.

³² O. Raggio, **a.g.e.**, s. 53.

³³ Mitologem; mitolojik bir öge ya da motif. Mitolojik anlatının özünü oluşturan öge ya da motif. Değişik mitolojik anlatılar, temel motif olarak aynı mitosun özünü kullanabilirler.

³⁴ İncil: Matta III; 11, Markos I; 8, Luka III; 16.

³⁵ O. Raggio, **a.g.e.**, s. 53 vd.

skolastik düşüncesinin etkilerinin sürdüğü bu kitaplarda insanın inanç sınırlarını aşan sorgulamalarının sonunun hüsrana olacağı dile getirilir ve Prometheus'un başına gelenler bu anlamda yorumlanır. Örneğin, Alessandro Alciati'nin, "*Emblematum Liber*"inde (1531), Prometheus betimi yanında "göklerin ve tanrıların sırlarını bilmek için ısrar edenlerin yürekleri türlü dertlerle (işte böyle) örselenir"³⁷ açıklaması yer alır.

Rönesans ve Barok dönemlerde Prometheus mitosuna daha çok bağımsız bir öykü olarak ünlenmiş ve öykünün dramatik yapısını oluşturan kartalın Prometheus'un ciğerini parçaladığı sahne pek çok sanatçı tarafından - özellikle görsel sanatlarda - betimlenmiştir.

XVIII. yy.da Aydınlanma ile birlikte Prometheus, insan onuru ve egemenlik kavramlarının simgesi olmuştur. İnsanların kendilerini yöneten bir üst erkeğe bağlanmalarının gerekli olmadığını, özgür insan kavramını savunan sanatçılar Aiskhylos'un Prometheus'undan esinlenerek yeni mitologemler oluşturmuşlardır.

XVIII. yy.ın sonunda Goethe'nin (1749-1832) iki perdesini yazdığı ancak bitiremediği dramatik "*fragman*"ında³⁸ (1773) bu anlamda bir Prometheus'la karşılaşırız. O artık ne bir tanrı, ne bir titan ne de insanın yaratıcısıdır; sosyal düzeni kuran, ağırbaşlı bir kimliğe bürünmüştür. Mitosun değişmeyen ögesi ateş, insanlara armağan edilen aklın simgesi olmaktan çıkmış, yalnızca onlara gün doğmadan önce çalışmaya başlama vaktinin geldiğini anımsatan "seher yıldızı"nın ışığına dönüşmüştür. Epimetheus'a gelince o da öğrenmekte geç kalan, akılsız kardeş imgesini gerilerde bırakmış, etkin bir kimlik kazanmıştır.³⁹

---

³⁶ O. Raggio, a.g.e., s. 54.

³⁷ "Roduntur variis prodentum pectora curis Qui coeli affectant scire, denque vices" (A. Alciati, *Emblemata*, Augsburg, 1531, Amblem 29).

³⁸ J.W.von Goethe, Erster Akt, Zweiter Akt <http://www.prometheuseusonline.de/heureka/germanistik/wissenschaft/klassiker/>. Goethe'nin yirmi dört yaşında iken yazdığı iki perdelik fragman neredeyse yarım yüzyıl sonra bulunmuş, Goethe, Zelter'e 11 Mayıs 1820 tarihli mektubunda, Monolog'u üçüncü perdenin açılışı yapmak üzere yazdığını dile getirmiştir (Goethe, Werke (ed.Beutler), XXI, 392). 16.06.2005.

³⁹ E. and D., Panofky, *Pandora's Box: The Changing Aspects of a Mythical Symbol*, USA, 1991, s. 126; ayrıca bkz., Erster Akt

PROMETHEUS. Wie der Süße Dämmerchein
Der weggeschiednen Somme
Dort heraufschwimmt
Vom finstern Kaukasus
Und meine Seel umgibt mit Wonneruh,
Abwesend auch mir immer gegenwärtig,
So haben meine Kräfte sich entwickelt
Mit jedem Atemzug aus deiner Himmelsluft.
Und Welch ein Recht
Ergeizen sich diestolzen
Bewohner des Olympus
Auf meine Kräfte?

Aslında Goethe'deki Prometheus kimliği, yarım kalan iki perdelik piyesin üçüncü perdesinin açılışı için yazdığı *Monolog*'da tümüyle ortaya çıkar. O, kendi yazgısının sorumluluğunu üstlenmiş, mutlak erkten bağımsız bir Prometheus'tur.⁴⁰

Sie sind mein, und mein ist ihr Gebrauch.
Nicht einen Fußtritt
Für den obersten der Götter mehr!
Für sie? Bin ich für sie?

⁴⁰ Prometheus
Karart gözlerini Zeus,
Duman duman bulutlarla;
Diken başlarını yolan çocuk gibi de
Oyna meşelerin, dağların doruklarıyla.
Ama benim dünyama dokunamazsın,
Ne senin yapmadığın kulübeme
Ne de ateşi kışkandığın ocağıma.

Şu evrende siz tanrılardan
Daha zavallısı var mı bilmem:
Kurban vergileri
Dua üfürükleriyle beslenir
Haşmetli varlığımız zar zor.
Size umut bağlayan budalalar,
Çocuklar, dilenciler olmasa
Yok olur gidersiniz çoktan.

Ben de bir çocukken
Ne yapacağımı bilmez olunca
Çevirdim güneşe doğru
Görmediğini gören gözlerimi:
Yakarışımı dinleyerek
Bir kulak varmış gibi yukarda:
Varmış gibi derdimle dertlenecek
Benimkine benzer bir yürek yukarıda.

Azgın devlere karşı
Kim yardım etti bana?
Kim kurtardı beni ölümden,
Kim kurtardı kölelikten?
Şu benim yüreğim değil mi,
Kutsal bir ateşle yanan yüreğim,

Her işi başarmış olan
O değil mi çoşup taşarak
Yukarıda uyuyanı aldatarak
Başımı beladan kurtaran?

Benim seni kutlamam mı gerek? Niçin?
Hiç derdine derman oldun mu sen
Derdine derman bulamayanın?
Gözyaşını sildin mi hiç
Başı darda olanların?
Kim adam etti beni?
Güçlüler güçlüsü Zaman.
Ve önü sonu gelmeyen Kader, değil mi?

Goethe, düşüncelerini, deneyimlerini geleneksel mitolojik bir kimliğe aktarmış, onun kişiliğinde tanrılardan kopmuş, dünyaya ve insanlara yönelik yeni bir Prometheus yaratmış ve Prometheus'a yüklediği anlamı *Monolog*'da açıkça dile getirmiştir. Bununla birlikte burada geçen “ama benim dünyama dokunamazsın” ifadesindeki “benim” sözcüğünün ne anlama geldiğini daha iyi kavramak için *fragman* 'a başvurmak yerinde olur.

Tanrılar Epimetheus aracılığıyla Prometheus'a bir öneride bulunurlar. Olympos'u Prometheus'a bırakmak, cenneti kendilerine ait kılmak istemektedirler. Ona Olympos'ta yaşayıp dünyayı yönetmesini önerirler. Prometheus bu öneriyi kabul etmez. Çünkü ona göre dünya bir bölüşüm sonucu onun payına düşmüş değildir. Zaten ona aittir. Ve ona ait olanı ondan geri alamazlar.

“Bana ait olanı benden çalamazlar.

Kendilerine ait olana gelince, onu korusunlar.

Burası benim, orası onların

Böylece aramızdaki bağı koparıyoruz”⁴¹ der.

Epimetheus bu cevap karşısında sorar; “o halde kararın nedir?” Prometheus'a göre bu âlem onun egemenlik alanıdır. Ne daha fazlasını ne daha azını ister.⁴² Epimetheus'a yönelttiği,

---

*Onlar değil mi
Senin de benim de efendilerimiz?*

*Sen yoksa beni
Yaşamaktan bıkar mı sandın?
Kaçar çöllere giderim mi sandın
Açmıyor diye
Bütün düş tomurcukları?*

*Bak işte, yerli yerindeyim;
İnsanlar yetiştiriyorum bana benzer;
Bütün bir kuşak benim gibi,
Acılara katlanacak, ağlayacak,
Gülecek, sevinecek
Ve aldırış etmeyecek sana
Benim gibi!*

Aiskhylos, **a.g.e.**, (Çev. S. Eyuboğlu), s. 27.

⁴¹ Prometheus
Das, was ich habe, können sie nicht rauben,
Und was sie haben, mögen sie beschützen.
Hier Mein und Dein,
Und so sind wir geschieden.

⁴² Epimetheus
Sie wollen dir Olympus “Spitze räumen,
Dort sollst du wohnen,

“Gökyüzündeki yıldızların benim üzerimde ne hakları olabilir ki” sorusunda tanrılarla bütün bağlarını koparmışlığı gözlemlenir.

Goethe’ye göre Prometheus kendi özel mitolojik anlamında “Dünyanın tanrısıdır”, tıpkı Hades’in yeraltı tanrısı olduğu gibi. Ancak bu onun dünyanın yaratıcısı olduğu anlamına gelmez, çünkü o yaratmamıştır. Goethe’nin mitologeminde Prometheus’un yaratıları yalnızca dünyada yarattıklarıyla sınırlıdır.

“Burası benim dünyam, benim evrenim

Burada kendimi, ait olduğum yerde hissediyorum

Tüm arzularım burada

Fiziksel biçimde

Ruhum bin kez bölünmüş ve hepsi sevgili çocuklarımda (insanlarda) yaşıyor”⁴³

derken kendisini tümüyle insanlara adanmış olduğu görülür.

Dünyanın tanrısının ruhu bin kez bölünmüş çocuklarında ve insanlarda yaşamaktadır. Ancak onların tanrısı değildir. Bunu cennettekilere bırakır. Ama ruhundaki gücün ebedi ve her şeye kadir olduğunu bilir. Bu gücü insanlardan yana onları yüceltmeye kullanacaktır.⁴⁴

Goethe, Prometheus mitologemi için yaptığı açıklamasında insanın, hepimizin (karşı durmak) katlanmak zorunda olduğu ortak yazgının ağırlığının, aydınların sırtında olduğunu söyler. Katlanmak ister istemez baş eğmeyi getirecektir. Sorgulamak aydınlara, bilinçli insana düşmektedir. Aydınlanmayı gerçekleştirecek olan onlardır ve bu ciddi bir mücadele gerektirmektedir. Buna dayanarak Goethe’nin mitologeminden iki temel çıkarım yapılabilir. Birincisi insanlığın ortak bir yazgısı olduğu, ikincisiyse zeki, aydın insanların ötekilere (sıradan insanlara) göre daha çok acı çektiğidir.⁴⁵

Goethe’nin mitologeminin insanın yaşamı ya da yaradılışıyla ilgisi yoktur. Bunlar öteki insanlarda da olduğu gibi onun kendi yaşam deneyimleridir. Onun yapmak istediği şey

---

Sollst der Erde herrschen!

⁴³ Hier main Welt, mein All!

Hier fühl ich mich;

Hier alle meine Wünsche

In körperlichen Gestalten.

Meinen Geist so tausendtfach

Geteilt und ganz in meinen tevren Kindern.

⁴⁴ C. Kerényi, Prometheus: Archetypal Image of Human Existence, New Jersey, 1991. s.9.

⁴⁵ C. Kerényi, a.g.e., s. 13.

insanların ortak yazgısından yola çıkarak, bunun üzerine kurmak istediği kendi yaşamıdır. Yazgıyı yenmek kendisini yaratmaktır. Bu nedenle titanlar ve tanrılar arasında özel bir konumu olan Prometheus'u kendisine örnek olarak seçmiş ve "Prometheus mitosu içimde canlandı. Eski titan giysisini kendi bedenime göre biçimledim" demiştir.⁴⁶

Goethe, sanatın ya da sanatçının sorunlarını irdelemekten çok kendi yaşamının sorunlarını, irdelemek için kendisini mitolojik bir kimlik ile özdeşleştirmiş ve bu mitologemi oluşturmuştur. Ancak daha önce de belirtildiği gibi yapıtındaki dramatik öge güçlü bir biçimde *Monolog*'da ortaya çıkar. İnsanın kurtuluşu yalnızca kendi yüreğinde bulacağını anlatır. Şair bu durumu kendi adına yiğitçe kabullenir ve bundan olgun bir bilgelikle söz eder. İnsanları aydınlatmak, onlara yardım etmek isteği kendisini Prometheus kimliğinde görmesine neden olur. O artık kendisini, insanların itici gücü olmayı kabullenen ve tanrılarla bağlarını kopartan, kendi yalnızlığında insanlığın üçüncü soyunu kurmak isteyen Prometheus'la özdeşleştirmiştir. Amacı ve istekleri Prometheus'unkiyle aynıdır.

Goethe'nin Prometheus'u için belki özetle söyleyebileceğimiz onun ilk kez yazgısına başkaldıran ya da ona boyun eğen ölümsüz insanın prototipi olduğudur.⁴⁷ Tarihsel süreç içinde insan, Prometheus'un armağanı olan aklın aracılığıyla doğayı ve yaşamı kavradıkça, yaratıcılığını geliştirdikçe, Prometheus imgesi düşünen, bilinçli, özgür insanla özdeşleşmiştir. O, Afşar Timuçin'in dediği gibi "her zaman bizimledir, özgürdür. Özgürlüğün bilincidir ya da bilincin özgürlüğüdür."⁴⁸

Kaynakça:

- AISKHYLOS; Zincire Vurulmuş Prometheus, (Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.
- APOLLODORUS; The Library of Greek Mythology, (Çev. Robin Hard), Oxford University Press, New York, 1997.
- BONNARD, André; İnsan ve Tragedya, (Çev. Yaşar Atan), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004.

⁴⁶ C. Kerényi, a.g.e., s. 14'ten Goethe, Werke (ed.Beutler), X, 699.

⁴⁷ C. Kerényi, a.g.e., s. 17.

⁴⁸ A.Timuçin, a.g.e., s. 22.

- BULL, Malcolm; The MIRROR of the GODS, Oxford University Press, New York, 2005.
- CICERO; Tusculum Tartışmaları.
- DOWDEN, Ken; The Uses of Greek Mythology, T.J. Press, Cornwall, 1996.
- ERHAT, Azra; Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.
- FRIEDEL, Egon; Antik Yunan'ın Kültür Tarihi, (Çev. Necati Aça), Dost Kitabevi, Ankara, 1997.
- FROMM, Erich; Rüyalar Masallar Mitoslar, (Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1990.
- GOETHE; Erster Akt, Zweiter Akt, Çevrimiçi: <http://www.prometheuseusonline./de/heureka/germanistik/wissenschaft/klassiker/...> 16.06.2005.
- HESİODOS; Hesiodos Eseri ve Kaynakları, (Çev. Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991; HESIOD; Theogony and Works and Days, Penguin Boks, London, 1973.
- OVIDIUS; Dönüşümler, (Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu), Payel Yayınevi, İstanbul, 1994.
- OVID; Metamorphoses, (Çev. Ralph Manheim), Penguin Books, London, 1955.
- KERÉNYI, Carl; Prometheus: Archetypal Image of Human Existence, Princeton University Press, New Jersey, 1997.
- PANOFKY, Erwin & Dora, Pandora's Box, The Changing Aspect of a Mythical Symbol, Princeton University Press, USA, 1991.
- PLATO; Protagoras and Meno, (Çev. W.K.C.Guthrie), Penguin Books, London, 1956.
- PLUTARKHOS; De Fortuna.
- PORPHYRIOS; Anneadlar.
- RAGGIO, Olga; "The Myth of Prometheus", Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol.XXI, I-II, p. 44-62, London, 1958.
- ROSEN, Charles & ZERNER, Henri; ROMANTICISM and REALISM:

- The Mythology of Nineteenth Century Art, Faber & Faber Limited, London, 1984.
- SEZNEC, Jean; The Survival of the Pagan Gods, (Çev. Barbara F. Sessions), Princeton University Press, New Jersey, 1995.
- TİMUÇİN, Afşar; Özgür Prometheus, Bulut Yayınları, İstanbul, 2002.
- THOMSON, George; Aiskhylos ve Atina, (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınevi, İstanbul, 1990.

Abstract

Starting from antiquity the theme of Prometheus repeatedly taken up by the poets and artists. In Hesiod's Theogony he was a trickster who was punished by Zeus for stealing fire from Olympos. In Aeschylus's Prometheus Bound however he changed into a tragic hero as a savior of humanity. He also kept his popularity during the Middle Ages and was Christianized by some authors.

In XVIIIth Century with the influences of philosophical impulses of the movement of Enlightenment, Prometheus became the symbol of human pride and sovereignty. Goethe's Prometheus represents the idea that people were to take charge of their own destiny and self-determination.